

МРНТИ 16.21.61

Б.Б.Сейітова

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
филология және көптілді білім беру институтының
2-курс магистранты, Алматы қаласы, Қазақстан

МУҚАҒАЛИ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ДІНИ ТАНЫМ

Аннотация: Мақалада дін мен дәстүрдің байланысы қарастырылған. Мұқағали поэзиясының діндегіне айналған негізгі ұғымдарға танымдық талдау жасалады. Ақын танымындағы дүниелер мен діни ұғымдардың өзара байланысы тереңде жатқандығын дәлелдейді. Ақынның діни өлеңдеріндегі көркемдіктің шебер өрілгеніне талдау жасау арқылы көз жеткізеді.

Тірек сөздер: дін, дәстүр, рух, поэзия, Құран, сенім, ой, ұғым, концепт

Б.Б.Сейітова

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Института филологии и полиязычного образования
Магистрант 2 курса, г. Алматы, Казахстан

РЕЛИГИОЗНОЕ ПОЗНАНИЕ В ТВОРЧЕСТВЕ МУКАГАЛИ

Аннотация: В статье рассматривается связь религии и традиции. Проводится познавательный анализ основных понятий, ставших основой поэзии Мукагали. Поэт глубоко и доказывает, что взаимосвязь религиозных понятий танымындағы вещи. В этом он убедился, проанализировав, как искусно переплетается художественность в религиозных стихах поэта.

Ключевые слова: религия, традиция, дух, поэзия, Коран, вера, мысль, концепция, концепт

B. B. Seitova

Abai Kazakh National Pedagogical University Institute of Philology
and Multilingual Education 2nd year Master's student,
Almaty, Kazakhstan

RELIGIOUS KNOWLEDGE IN THE WORKS OF MUKAGALI

Annotation The article deals with the relationship between religion and traditions. Analysis of poetry Mukagali basic concepts, cognitive, which became a stronghold. Indicates that the relationship between the concepts of the poet and religious concepts deepens. Convinces that art in religious verses of the poet-skillful weaving

Keywords: religion, tradition, spirit, poetry, Kuran, faith, thought, concept.

Дін мен дәстүрлі құндылықтардың байланысы терең тамырлы. Дін дегеніміз тек сенім жүйесі емес, ол – өмір сүру мәнері, моральдық нормалар, қарым-қатынас

әдебі, жақсы мен жаманды, адал мен арамды ажыратушы рухани қағидалар жүйесі. Бір сөзбен айтқанда дін – рухани мәдениет феномені, ол қоғамдағы кез келген феноменнен анағұрлымбай, маңызды және ықпалды. [1].

Әрбір ұлттың поэзиясы сол ұлттың ұлттық құндылықтарына негізделсе, ұлттық құндылық–тарих, таным, наным-сенім мен салт-дәстүрлерден құралады. Қазақ халқының дәстүрлі құндылықтарының бастауы Құраннан алынғанын және ата-бабаларымыздың ұстанымдары да осы шариғат заңдарына бағынғанын тарихымыздан танымыз. Осы бір құндылықтарымыздың әрбір заманда идеясы бір, тұлғасы бөлек жеткізіліп отырғанын да байқайаламыз. Ол – біздің әдебиетіміз бен мәдениетіміздегі әрбір тұлғаларамыздың шариғат сырын жете түсінгендігінің нышаны. XX ғасырдың мұзбалағы Мұқағали шығармаларындағы діни танымның көрініс беріп отыруы оның діннен хабары мол адам екендігін көрсетеді. Кеңес Одағының кезінде зерттеу мүмкін болмаған тікелей діни тұрғыдан жазған өлеңдерінен бөлек, осы танымда жазған, философиялық мәнге ие поэзиялары да біршама. Діни философиялық шығармалардың көрнектілегін Абаймен бастасақ, бүгінгі таңда Абайды зерттеуші ғалымдар, Абайдан бұрын Ибрахимды тануды айтады. Әрине, Құнанбайдай әке-ден туған Ибрахимнің атының өзі – тарих. Ендеше, қазақ әдебиетіндегі тағы бір белестерді бағындыра келген Мұқағалиді зерттемес бұрын Сүлейменнің ұлы Мұхамбетқалиді танып алуымыз керек. Иә, оның азан шақырып қойғанаты – Мұқамбетқали. Тектілікті туғаннан бастап дарытқан әкесі оның болашағынан үлкен үміт күткен секілді. Қазақта «Атына заты сай болғай» деген тілек бекерге болмас. Өйткені діни сенімімізде адамның аты оның болашақ тағдырына да ықпал етеді. Дінімізді өшірмек болған уақыттарда «Бір Алланың құлымын» деп ашық жазған Абайдан кейін Мұқамбетқали болды.

Құдайдың құлымынмен – мұсылманмын,
Денемде түйірі жоқ арам қанның,
Ақиқатын аңсаймын ақ арманның.
Мекенім – Нилдария, Меккем менің,
Келеді мәңгілікке мекендегім.
Дариға-ай Зұлпыһарды ерттеп мініп,
Көрмеген мекеніме кетер ме едім!
Семсерін Әзірет Әлі ескек жасап,
Жерорта теңізінен өтер ме едім?!
Қаны аққан қайран менің мұсылманым,
Осы ма екі ортада қысылғаның...
Бірігіндер, әлемнің мұсылманы,

Құрбан болсын Құдайың үшін жаның! [2] – деген жолдары ақынның діни хәл үстінде тұрған замандағы идеологияға қарсы ойын бүкпесіз жеткізіп, арман-тілегін діни таныммен көркемдегені, өзінің дінін биік қойғандығын аңғартады. Тағы бір өлеңінде:

Алла – ақиқат.
Аллаға сеніп өтем,
Адалдық пен ақиқат серігі екен.
Адаспаймын, Аллама сеніп өтем,
Арамдыққа баспаймын – жолы бөтен!

Ислам дініндегі ілімдердің біріншісі – сенім. Яғни, Алланың ақиқат екендігіне, періштелерге, Алладан келген кітаптарға, пайғамбарларға және ахирет күніне сенім, өлімнен кейін өмірдің, жақсылық пен жамандық бар екендігіне сенім. Бұл

ұғымдардың ешқайсысы ақын шығармашылығынан тыс қалмаған, негізгі арқауына айналған десек те болады. Жоғарыдағы өлеңінің басты идеясы لُدْعَالَا Әл-Ғадилу (Әділ, Адал. Ол кімге болмасын, ешбір әділетсіздік жасамайды. Ол өз шешімдерінде әділ) сипатындағы Алланың көркемдігін және Құран аяттарында кездесетін негізгі ұғымдарды таныту болған. Бұл Зумәр сүресінің 23-аятында былай көрсетіледі:

رُعِنَقْتَدِي نَائِمًا اِهْبِاشْتُمْ اَبَايَكُمُ شَيْخًا نَسَحًا لِرَبِّنَا اَللّٰهُ
 دَاهِرًا نُمَا اَمَّا اَللّٰهُ لِلصّٰبِيْنَ مَوْءَاثِيْنَ نَمْرِيْبٍ يّٰ ذَهَبٍ اَللّٰهُ يّٰ ذَهَبٍ اَللّٰهُ رَكْبٌ اِلَّا مُهْبُوْلُقُوْهُ مُهْدُوْلَجُنْ يَلْتَمُذُّ مُهْبِرٌ نَوْتَشْحِيْرُنْ يَدَلًا دُوْلَجُ مِيْم

)۲۳(

«Алла (Т); аяттары бір-біріне ұқсас қайталанып отыратын, сөздің ең көркемін Кітап түрінде түсірді. Одан Алладан қорыққандардың түктері үрпиеді. Сосын олардың терілері, жүректері Алланың зікіріне жұмсайды. Бұл (Құран) Алланың тура жолы. Онымен кімді қаласа, тура жолға салады. Алла әлде кімді адастырса, сонда оған тура жол көрсетуші болмайды.» (Зумәр,23)

Бұл жердегі ақынның «Адаспаймын, Аллама сеніп өтем, Арамдыққа баспаймын – жолы бөтен!» – деген жолдары, бір қарағанда авторлықтан бұрын адами тұрғыдан өз-өзіне деген сенімділікті байқатып тұр. Ендеше, оқырманда «адам түптеп келген, өзінің алдында не тұрғанын біле алмайды» деген ой тууы мүмкін. Мұны, Фатиха сүресінің 6,7-аяты арқылы түсіндіре аламыз.

مَيِّقْتَشْمَلًا طَارَ صَلَا اَنْدَهَا

«Бізді тура жолға бастай гөр!»

Бізге тура жол нұсқап, соған бастап, сәтті қылып, Өзіңе жолыққанға дейін сол жолда бекем қыл.

Ол жол – елшілер мен пайғамбарлардың соңы Мухаммад (сол ля Ллаһу ғалайһи уа саллям) көрсеткен, Аллаһтың ризалығы мен жәннатына жеткізетін анық, айқын Ислам жолы. Демек, осы жолда берік тұрудан басқа пендеге бақытты жол жоқ.

نِيْلَا صِلَا لَو مَهْيِيَاء بَوُضْعَمَلًا رِيَّع مَهْيِيَاء تَمَعْنَا نِيْدَلًا طَارَ ص

«Өзің нығметке бөлегендердің жолына, ашуға ұшырағандардың және адасқандардың жолдарына емес!»[3]

Өзің нығметке бөлегендеріңнің – пайғамбарлар, шыншылдар, шаһидтер және игілердің жолына. Себебі, олар дұрыс бағыт пен туралық иелері.

Бұл дұғада қарсылық, надандық, адасу ауыруларынан мұсылманның жүрегіне шипа бар. Сондай-ақ нығметтердің ең ұлысы – Ислам нығметі екеніне нұсқау бар. Өйткені, кім хақты артығырақ танып, оны бекем ұстанса, сонда ол тура жолға ең лайықты адам болып табылады.

Осы тұрғыдан ақынның «Адаспаймын, Аллама сеніп өтем» деген жол құрылымдық ерекшелікті жоймау үшін, яғни ұйқасқа негізделе жасалған. Талдау кезінде «Аллама сеніп өтем», содан кейін «адаспаймын» бір-бірін толықтырар екі тіркес ретінде қарай аламыз. «Аллаға сену-Хақты білу, Хақты білу-ақиқатты тану, ақиқатты тану-тура жолды табу» деген тізбек құра отырып, автор поэзиясындағы оқырман көзімен «тым сенімділікті» танытатын жолдың шариғи тұрғыдан қатесі жоқ болып шығады. Яғни, «Аллаға сену» тізбегінің соңы «тура жолды табуға» апаратындығын көре аламыз. Исламдағы адамзат үшін ең үлкен нығмет те – тура жолды табу боп есептелген.

Тағы бір өлеңінде:

«Я, Алла! Жаратушы жалғыз Ием,

Медет бер, жапандағы жалғыз үй ем!

Хал сұрар, жай түсінер бір пенде жоқ,

Жүрек – жүн, ойым – опат, жанды жүйем,

Я, Алла! Жаратушы жалғыз Ием! [4]» – Алланың *قَلْبًا خَالًا* Әл-Халиқ, *عُورًا بَلًا* Әл-Бари, яғни жаратушы, жоқтан бар жасаушы деген сипаттарын ашқан. Адам бойында Алла берген түрлі сезімдер алмасып отыруы мүмкін. Ұлттық танымыздағы сөздерге қарасақ та ең соңғы межесінде, адам адамнан көмек болмайтынын ұғынып қалатын кездер болады. Сондай кезде, «медет бер, Аллам», «жәрдем бер», «демей гөр» дегенді көп қолданады. Бұл тіркестерді, күнделікті үлкендердің аузынан де естиміз, әдебиетіміздегі прозалық немесе поэзиялық шығармалардан да көріп қалып жатамыз. Мұның себебі неде болуы мүмкін? Өйткені, адам жүрегі жаратылған кезде Аллаға бағынышты, таза болды. Сол себепті, ол өзі басында ненен жаратылған болса, әрбір сәтінде соны іздейтіні және содан тыныштық табатыны ақиқат. Баланың анасын іздеуі секілді, мүмкін одан да биік. Мұқағалидің поэзиясында осы құбылыс айшықты түрде берілген.

«Жаратушы, жалғыз Ием, қуат бер.

Азабымды-тозағымды жеңейін.

Жаратушы, жалғыз Ием шуақ бер,

Өзіме де, өзгеге де төгейін[5].» – осы секілді ақын шығармашылығында танымдық тұрғыдан биік өлеңдер өте көп. Сыршыл лирикаға толы және ұғымдары тым жоғары. Күнделікті адам жанында болып жататын құбылыстарды көркем бейнелей алған ақын поэзиясының тағы бір артықшылығы мағыналық байланыс. Яғни, тармақтар арасында тығыз байланыс орнаған. Бұл шеберлігін, мысалы, жоғарыдағы өлең тармақтарын төменнен жоғарыға қарай арқылы дәлелдесек болады.

«Өзіме де, өзгеге де төгейін

Жаратушы, жалғыз Ием шуақ бер

Азабымды-тозағымды жеңейін

Жаратушы, жалғыз Ием, қуат бер»

Көріп тұрғанымыздай, біз ақын өлеңдеріндегі тармақтардың орынын алмастырдық, дегенмен, мағына жойылмады. Авторлық шеберлігін әрбір өлеңінде көрініс тауып отыратын ақынның әр шығармашылығында ой анық. Ой анық болған соң мағыналық байланыс тығыз түрде жасалған, үзілмейді. Яғни, өзімен егіз деп есептейтін поэзияларының әрбір тармағы бір-бірімен егіз. Тағы бір мысал келтірсек:

«Мына дүние әділдіктен жаралған,

Өз орнында: жер де, күн де, тау, орман.

Бір-бірінен қуат алған, нәр алған,

Мына дүние әділдіктен жаралған.

Күн барады әділдігін арқалап,

Әділдігін бөлеп жатыр шартарап.

Әділдік деп жүргеніміз біздердің –

Бар ғаламға, әлемге ортақ салтанат[6].»

Енді осы өлеңді төменнен жоғарыға қарай оқып көрсек:

Бар ғаламға, әлемге ортақ салтанат.

Әділдік деп жүргеніміз біздердің

Әділдігін бөлеп жатыр шартарап

Күн барады әділдігін арқалап,

Мына дүние әділдіктен жаралған.

Бір-бірінен қуат алған, нәр алған,

Өз орнында: жер де, күн де, тау, орман.

Мына дүние әділдіктен жаралған.

Әділдіктен жаралған дегені – Алланың **عَدْلًا** Әл-Ғадилу сипатында жаратылдық дегенінің, ал, күннің, жердің, таудың, орманның өз орынында тұрғандығы – әділдіктің жердегі көрінісі. Сонымен қатар, **رُحْمًا** Әз-Заһир – Анық, Көзге көрініп тұрушы. Ол Өзін аяттары (күн, ай, жұлдыз т.б.) арқылы бар екенін анық көрсетіп тұрады.

«Әділдік деп жүргеніміз біздердің

Бар ғаламға, әлемге ортақ салтанат» – деген жолдарында ақын өзі айтып тұрған «Әділдіктің» түсіндірмесін беріп кеткендей көрінеді. Бір ұлтқа немесе бір халыққа ортақ салтанат деп тұрған жоқ, бар әлемге ортақ деп есептеуінің де өзіндік мәні бар.

Қ.Жұмалиевтің пікірінше: «Көркем әдебиеттің образ жасаудағы құралы – сөз. Тіл қорынан сөздердің ең керектісін тандап, талдап ала білудің және олардың сөйлемнің құрамында шебер қиоластырудың арқасында жазушылар адам ойының түюі мен сезім түйсігінің әр алуан құбылысын суреттеп бере алады»[7]. Бұл – оны көркем өнердің ішінде өмірді әрі толық, әрі кең суреттейтін сегіз қырлы және халыққа көп тарайтын түрі ететін шарттың бірі» -дейді. «Салтанат» сөзіне мағына-лас сөз «мән» деп алмастырар болсақ,

«Бар ғаламға, әлемге ортақ мән– Әділдік» болар еді де, бұл жердегі «Әділдік» Алланың көркем есімдерінің бірі десек,

«Бар ғаламға, әлемге ортақ мән– Алла». Сонда талдау барысында ақын поэзиясының да негізгі мәнін анықтадық дер едік. Бұған қатысты, әр түрлі қарсы пікірлер болу да мүмкін. Бірақ, жіті мән беріп қараған адамға ақын өлеңдеріндегі өзара үйлесім беріп тұрған сөздердің негізгі мағынасын, жалпы ақын шығармашылығындағы негізгі танымды анықтау қиынға соға қоймады. Ақын поэзиясының өміршеңдігі – адамдар күнделікті қиын қабылдайтын танымды «тілге жеңіл, жүрекке жылы» етіп жеткізіп беруінде деп қорытынды жасасақ та болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- [1] Әуезов М. Уақыт және әдебиет. – Алматы, 1962
- [2] Мақатаев М. Жүрек арызы. – Алматы, 2010
- [3] Ғазали Абу Хамид. Маарижул-Қудус фи мадариж марифа ан-нафс. – Бейрут: Дарул афақ джадид, 1975.
- [4] Мақатаев М. Шығармалар. – Т. IV. – Алматы, «Жалын», 2013.
- [5] Мақатаев М. Шығармалар. – Т. I. – Алматы, «Жалын», 2013.
- [6] Мақатаев М. Шығармалар. – Т. II. – Алматы, «Жалын», 2013.
- [7] Жұмалиев Қ. Әдебиет теориясы. – Алматы, 1938